

НАУКОВИЙ ВНЕСОК У СПРАВУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ І РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Звітує Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України

25 лютого 2009 р. Президія НАН України заслухала звіт Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України про основні підсумки діяльності у 2004–2008 рр. Зі звітною доповіддю виступив віцепрезидент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України академік НАН України В.М. Литвин. Його виступ доповнили співдоповіді академіків-секретарів відділень економіки НАН України – академіка НАН України В.М. Гейця, історії, філософії та права НАН України – академіка НАН України О.С. Онищенко, літератури, мови та мистецтвознавства НАН України – академіка НАН України В.Г. Скляренка.

В обговоренні взяли участь: президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон; член Президії НАН України, в. о. голови Західного наукового центру НАН України та МОН України академік НАН України З.Т. Назарчук; член Президії НАН України, голова Науково-видавничої ради при Президії НАН України академік НАН України Я.С. Яцків; радник Президії НАН України, почесний директор Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України академік НАН України К.М. Ситник; директор Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України академік НАН України Е.М. Лібанова; директор Інституту

політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України академік НАН України Ю.А. Левенець; директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України академік НАН України Г.А. Скрипник.

Підбив підсумки обговорення президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон.

Доповідач, співдоповідачі і промовці відзначали, що звітний період ознаменувався значними творчими здобутками вітчизняної академічної соціогуманітаристики, відчутним зростанням її внеску в осмислення всього комплексу складних і суперечливих проблем, кризових явищ, породжених новітніми реаліями сучасного світового розвитку, викликами ХХІ століття, у вирішення завдань розбудови державного, соціально-економічного і суспільно-політичного життя України, піднесення науки, освіти і культури, гуманітарної сфери в цілому.

Важливе місце в діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України належить виробленню стратегічних прогнозів та моделей економічного розвитку, концептуальних підходів до подолання кризових тенденцій, розв'язання нагальних проблем українського суспільства. Установи Секції багато зробили в напрямі науко-

вого обґрунтування шляхів розбудови держави і громадянського суспільства, вдосконалення законодавчої бази суспільних перетворень, піднесення якості управління, реалізації стратегії динамічного інноваційного розвитку України на тривалу перспективу, захисту її національних інтересів, посилення конкурентоспроможності країни в сучасному глобалізованому світі.

Особливе за своїм значенням місце в діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України займає підготовка концептуальних та прогностичних матеріалів загальнонаціонального, державного значення. Ученим Секції належить визначальна роль у розробленні Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р., Стратегії та Концепції Програми підвищення конкурентоспроможності економіки України, Концепції і Стратегії демографічного розвитку України на 2006–2015 рр., Концепції розвитку соціального страхування, Концепції і Програми розвитку гуманітарної сфери, Концепції етнонаціонального розвитку України, Концепції державної інформаційної політики. Розроблено проекти Концепції розвитку правової системи України, Концепції державної мовної політики та Концепції державної програми розвитку національної словникової бази України на 2009–2015 рр.

Здійснено комплексні дослідження стану і основних тенденцій розвитку українського суспільства, його трансформацій, що охопили широкий спектр соціальних, політико-правових, етнокультурних, світоглядних, релігійних проблем, аналіз соціальних проблем сучасного економічного реформування. Зусиллями провідних академічних інститутів економічного, економіко-правового та державно-правового профілю досягнуто вагомих результатів у розробленні моделей, шляхів і механізмів забезпечення інноваційного поступу економіки, розвитку високотехнологічних галу-

зей виробництва і створення висококонкурентної продукції. Значних результатів досягнуто в науковому обґрунтуванні засобів піднесення рівня політичної, правової, управлінської, економічної, інноваційної, технологічної та інформаційної культури українського суспільства, без чого кардинальні зрушення ні в економіці, ні в соціальній сфері неможливі.

Визначальним є внесок установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України в розвиток української гуманітаристики, осмислення сучасної суспільної ситуації, тенденцій соціально-культурного розвитку, опанування національним історичним досвідом, інтегрування в життя сучасного суспільства духовних надбань минулих поколінь.

У центрі уваги вчених-суспільствознавців перебуває широкий спектр практичних проблем створення і впровадження новітніх технологій економічного та соціального управління, розвитку соціальної і гуманітарної сфери, піднесення демографічного і трудового потенціалу держави, вдосконалення системи освіти й виховання як основ економічного і суспільного поступу України у XXI столітті.

Вийшли друком ґрунтовні праці з економіки, соціології, політології, права, глобалістики, новітньої історії, присвячені аналізу стану і перспектив розвитку українського суспільства на початку XXI ст. Серед них тритомники «Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України», «Цивілізаційна структура сучасного світу», «Україна і Росія в історичній ретроспективі».

Серед досягнень української академічної гуманітаристики — підготовка серій фундаментальних багатотомних праць з історії і культури України. Важливим внеском у піднесення гуманітарної науки і культури стало видання протягом минулого п'ятиріччя чотирьох томів «Історії української культури», фундаментальних узагальню-

вальних праць: «Історія української літератури ХІХ ст.», «Історія української літератури ХХ ст.», «Історія українського мистецтва ХІХ ст.» та «Історія українського мистецтва ХХ ст.», «Історія українського селянства».

Видано сім томів Повного зібрання творів Т.Г. Шевченка у 12 томах, розпочато роботу з підготовки академічного Зібрання творів І.Я. Франка в 100 томах.

У 2006 р. завершено випуск «Юридичної енциклопедії» в шести томах. Опубліковано «Українську дипломатичну енциклопедію» у двох томах, «Великий юридичний енциклопедичний словник», «Антологію української юридичної думки» в десяти томах, енциклопедію «Українська мова» та «Малу філологічну енциклопедію». Триває підготовка й видання багатотомних енциклопедичних праць, серед яких: «Енциклопедія сучасної України», «Енциклопедія історії України», «Українська літературна енциклопедія», «Шевченківська енциклопедія», «Франківська енциклопедія», «Музична енциклопедія», корпусу словників української мови. Започатковано видання багатотомного «Зводу пам'яток історії та культури України», який є результатом багаторічної наполегливої праці великих наукових колективів. Розроблено концепції «Української універсальної енциклопедії», «Археологічного атласу України». Опублікована до 90-річчя НАН України бібліографія праць установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України за минуле п'ятиріччя нараховує понад 5,5 тис. назв книжкових видань.

Установи Секції суспільних і гуманітарних наук видають нині 36 наукових журналів і понад 60 продовжуваних збірників наукових праць, плідно працюють над формуванням вітчизняних науково-інформаційних ресурсів, мовно-словникової бази, впровадженням у практику досягнень комп'ютерної лінгвістики, що необхід-

но для утвердження державницьких позицій української мови.

Фундаментальні дослідження і практичні розробки вчених відіграють важливу роль у справі піднесення вітчизняної освіти і культури, збереження й актуалізації багатовікової духовно-культурної спадщини українського народу в житті сучасного урбанізованого суспільства.

Значним здобутком української академічної соціогуманітаристики є поглиблення її інтеграції в європейський і світовий науковий простір. Завдяки зусиллям учених Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України Академія набула повноправного членства в таких авторитетних наукових організаціях, як Міжнародний академічний союз (IUA–UAI), Союз європейських академій (ALLEA), численних галузевих наукових асоціаціях і товариствах. Успішно розвивається співробітництво установ Секції в межах Міжнародної асоціації академій наук (МААН), Міжнародного комітету славістів. Розгорнуто тісну співпрацю з Російським гуманітарним науковим фондом (РГНФ), Російським фондом фундаментальних досліджень (РФФД), що допомогло вийти на рівень масштабної кооперації в здійсненні спільних наукових досліджень із провідними академічними й університетськими науковими центрами Росії. Тривають спільні дослідження Відділення економіки НАН України з Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA, Австрія).

Досягнення учених-суспільствознавців стали результатом постійної уваги до потреб розвитку соціальних і гуманітарних досліджень з боку найвищих органів державної влади, Президії Національної академії наук України, наукової громадськості. Сформована нині в НАН України мережа наукових установ соціогуманітарного профілю, широта проблемно-тематичного діапазону їхніх досліджень дають можли-

вість вирішувати будь-які завдання фундаментального і прикладного характеру, спрямовані на одержання нового знання і забезпечення дедалі більших потреб сфер науки, освіти, культури, державного управління, досягнення повноправної інтеграції України в європейський і світовий простір. У 42 установах Секції нині працюють понад 2500 наукових співробітників, серед них 360 докторів та близько 1200 кандидатів наук. Разом із бібліотечними фахівцями та науково-допоміжним персоналом чисельність працівників соціогуманітарних установ становить майже 5 тисяч осіб.

Більш предметним стало співробітництво Секції, відділень, окремих установ із міністерствами економіки, освіти і науки, юстиції, закордонних справ, культури і туризму, праці та соціальної політики України, у справах сім'ї, молоді та спорту; державними галузевими академіями; провідними класичними університетами України: Київським, Харківським, Дніпропетровським, Львівським, Донецьким, Одеським, Національним економічним університетом, Національною юридичною академією імені Ярослава Мудрого, Славістичним університетом, Міжнародним Соломоновим університетом у Києві. Протягом п'ятиріччя вчені Секції підготували й опублікували кілька десятків підручників, навчальних посібників, хрестоматій та інших видань для вищої і загальноосвітньої школи. На базі академічних інститутів успішно функціонують вищі навчальні заклади: Київський університет права, Вища школа філософії, Вища школа соціології, Інститут політичних наук.

Зріс внесок установ Секції в справу дослідження і збереження вітчизняної історико-культурної спадщини, розвиток муніципальної і заповідної справи.

Свідченням авторитету наукових установ Секції є те, що впродовж п'ятих років

27 вчених удостоєні державних і трое — національних премій України.

Разом із тим, як показало обговорення, у розвитку академічної соціогуманітаристики є чимало проблем, розв'язання яких вимагає подальшої наполегливої роботи Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, відділень, установ, наукових рад, редакцій друкованих органів. Суттєвого розширення потребують міждисциплінарні дослідження складної і суперечливої динаміки взаємодії соціально-економічних, суспільно-політичних і соціокультурних процесів, що відбуваються в Україні. Прискороеного розвитку вимагає вивчення зарубіжного досвіду здійснення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних перетворень, місця України у світі, що динамічно змінюється. Більш наполегливим має стати практичне впровадження результатів розроблень з проблем прогнозування, аналізу і концептуальних засад подолання негативних та кризових тенденцій суспільного розвитку. Необхідно домогтися більшої ефективності міжнародних наукових зв'язків, піднесення їх на рівень дієвої предметної кооперації наукових досліджень із найактуальніших проблем сучасних економічних, суспільних, культурних трансформацій. Активізації потребує робота з нарощування кадрового потенціалу установ Секції, оскільки загальна кількість докторів і кандидатів наук залишалася впродовж п'ятиріччя майже незмінною, здебільшого через відтік з установ перспективних молодих науковців. Не всі установи і наукові підрозділи виявилися готовими до роботи в кризових умовах. Назріла потреба в активнішому залученні установами позабюджетних коштів як завдяки розвитку госпдогвірної тематики, так і шляхом розширення практики надання платних науково-інформаційних послуг.

Учасники засідання підкреслили, що на сучасному етапі Секція суспільних і гуманітарних наук НАН України спрямовує свої

зусилля на прогнозування і розв'язання не-легких проблем, які висуває економічний, суспільно-політичний і соціокультурний розвиток. Реалізація визначених нею стратегічно важливих напрямів наукових досліджень і розробок сприятиме суттєвому прискоренню соціально-економічного розвитку держави, якісному зростанню конкурентоспроможності вітчизняної економіки і людського потенціалу України. Установи Секції й надалі зосереджуватимуть свої зусилля на обґрунтуванні першорядних завдань піднесення вітчизняної економіки, інтелектуального і культурного потенціалу суспільства, озброєнні його переосмисленням уроків минулого, творчим розумінням сьогодення і надійними прогнозами на майбутнє, програмами розбудови багатой і сильної України.

Враховуючи результати обговорення основних підсумків діяльності Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України у 2004–2008 рр., висловлені думки і пропозиції, Президія НАН України прийняла рішення про схвалення наукової та науково-організаційної діяльності Секції, відзначила важливість її досліджень для наукового забезпечення назрілих потреб державного і суспільного життя, піднесення освіти і культури.

Президія НАН України затвердила пріоритетні напрями наукових досліджень установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України на 2009 та наступні роки, спрямовані на забезпечення дієвої участі Секції в розв'язанні нагальних проблем державного будівництва, політичного і соціально-економічного розвитку, піднесення інтелектуального та духовного потенціалу країни, а саме:

— економічне, правове та організаційне забезпечення подолання наслідків світової фінансово-економічної кризи, досягнення динамічного розвитку, науково-технологічного та інноваційного прориву. Зміцнення конкурентоспроможності Ук-

раїни в умовах глобалізації. Економіка знань як основа сучасного модернізаційного проекту;

— сучасні світові цивілізаційні, ідеологічні та духовно-культурні процеси. Міжнародні відносини і проблеми поглиблення інтеграції України в європейські та світові структури, захисту національних інтересів;

— історичні, політико-правові аспекти стратегії державного будівництва, підвищення якості управління. Проблеми формування національної правової системи, розвитку громадянського суспільства. Суспільна свідомість та політична культура населення України. Правові механізми забезпечення захисту прав і свобод людини й громадянина;

— соціальні і гуманітарні чинники формування в Україні суспільства й економіки знань. Прогнозування динаміки політичних, соціальних і культурних змін. Демографія та перспективи людського розвитку;

— етнополітичний, етнокультурний та етноконфесійний простір України. Державна етнополітична політика. Історична пам'ять та європейські цінності. Духовне життя сучасного урбанізованого суспільства та вітчизняна історико-культурна спадщина. Гуманітарна і етнополітична політика, місце мовної сфери у її здійсненні;

— розвиток національних науково-інформаційних ресурсів та освоєння світових джерел наукової інформації.

Позитивно оцінюючи роботу Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України загалом, президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон у своєму заключному слові відзначив, що сьогодні перед ученими установ Секції постали надзвичайно складні і відповідальні завдання. Їх вирішення вимагатиме від Секції органічного поєднання передбачення, прогнозування, моделювання розвитку економічних, політичних, соціальних і культурних процесів із виробленням цілісного

бачення шляхів, засобів, конкретних механізмів розв'язання актуальних проблем державного і суспільного розвитку. На думку академіка НАН України Б.Є. Патона, враховуючи складність, багатоплановість сучасних явищ і процесів, Секція у своїй подальшій діяльності має надати пріоритет комплексним міждисциплінарним і міжгалузевим розробленням, насамперед політико-правовим, економіко-правовим, соціально-економічним, історико-філософським, соціокультурним. Водночас значно більшої уваги вимагає осмислення світових процесів, зарубіжного досвіду, вивчення України в європейському і світовому контексті.

На завершення президент НАН України академік НАН України Б.Є. Патон побажав

колегам-соціогуманітаріям плідної праці та нових наукових досягнень на благо вітчизняної академічної науки та задля утвердження її високого авторитету в країні і за кордоном.

* * *

Повнотекстові матеріали книг «Соціогуманітарні дослідження у Національній академії наук України. 2004–2008: звіт Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України до 90-річчя Національної академії наук України» (К., 2008) і «Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України. 2003–2008: Бібліографічний покажчик» (К., 2008) виставлено на порталі Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.